

İslam Medeniyetinde
Bahçe Kültürü
ve
Peyzaj

Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ

“

İslami bahçeler ve peyzajlar hakkında şiirlerde, seyahatnamelerde, tarım kılavuzlarında ve minyatürlerdeki bahçe tasvirlerinde etkileyici ve öğretici bilgiler mevcuttur.

”

Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ

İslam bahçeleri; gerçek ile ideal, manevi ile dünyevi, gündelik ile sıra dışı arasında bir konumda değildir. İslam bahçeleri; vücudu ayakta tutmak, zihni canlandırmak, bireysel ve toplumsal değerler ifade etmek ve kimlikleri temsil etmek için yapılmış ya da hayal edilmiş sayısız bahçeleri ifade eder. İslam bahçeleri, onları yaratan ve onların tadını çıkaran insanların bedenleri, zihinleri, değerleri ve kimlikleri kadar çeşitlidir.¹

İslam bahçeleri, gündelik hayatın bir yansımasıdır. Çünkü hayat günlük detaylarda şiir içerir. İslami bahçeler, belirli bir İslami ya da Müslüman kültürel kimliği istikrara kavuşturmanın bir aracı olarak değil, hafızanın, mekân üretiminin, insanlığın büyük kozmostaki yerinin, hayal gücünün, akılcılığın, siyasi gücün ve ölümsüzlük arzusunun dışavurumları olarak değerlendirilmiştir.

İslami bahçeler ve peyzajlar hakkında şiirlerde, seyahatnamelerde, tarım kılavuzlarında ve minyatürlerdeki bahçe tasvirlerinde etkileyici ve öğretici bilgiler mevcuttur.

‘Bahçe Kültürü’, erken dönemden itibaren yeşil, su ve suyun sağladığı uygarlıkla gündeme gelmiştir. Yeşil ve suyun, kent ile bütünleşmesiyle medeniyet şehirleri

inşa edilmiştir. Mekân, akıntı ile hafızayı uyandırır. Bu nedenle su mimarisi şehirlerin olmazsa olmazıdır. Hamamlar, çeşmeler, su kanalları, köprüler, konut mimarisi içinde yer alan özel ebeveyn banyoları ve su öğeleri ile su yolları, “bahçeli evler”, geçmişin cennet tasavvurlarına dair örneklerdir. İslam kültürünün Osmanlılar döneminde, arazinin koşullarına uygun bahçeler oluşturarak; su kanalları açmak yerine, bahçelerini akarsuların bulunduğu yerlere yapmışlardır.

Bahçe kavramı; suyun değerli, verimli toprağın kıt olduğu bölgelerde, tüm doğal güzellikleri içinde barındıran mekânlar olarak ayrıca önem kazanmıştır. İslamiyetin doğduğu Arap yarımadasında da tabiat şartlarının zorluğu, denetim altında tutulabilecek tek yer olan bahçelere verilen önemi ve değeri arttırmıştır. Kur’an-ı Kerim’de cennetin bir bahçe olarak detaylarıyla tasviri, İslam dünyasında bahçe ve cennet kavramlarının birbirleriyle bütünleşmesini sağlamıştır. Cennette bulunan dört ırmağın birbirine dik açıyla keşişmesiyle oluşan, dört bölümlü bahçe anlayışı, İslam Bahçe Sanatının temelini oluşturmuştur. Cennetsel bir unsur olarak algılanan su da, İslam bahçelerinin vazgeçilmez ögesi haline gelmiştir.

Irmak ve çevresi / Sevilla - İspanya

Sevilla ırmağı çevresi / İspanya

İslam'ın 8. Yüzyıldan itibaren Kuzey Afrika ve İran'a doğru yayılmasıyla beraber, İslami mutfak, müziği, kıyafeti, mimariyi ve edebiyatı etkileyecek bir boyut kazanmıştır. İbn Batuta'nın 1325-1354 yılları arasında Pekin, Kalküta, Buhara, İstanbul, Granada ve Timbuktu'yu içine alan seyahatinde İbn Batuta yeni tatları ve manzaraları, karşılaştığı memleketlerin ve insanların alışılmadık yönlerini, örfleri ve anıtlara aynı ilgiyi göstererek kaydetmiştir. Bu gezgin coğrafyacılar, toplumları anlatmanın yanı sıra peyzajı da ayrıntılı bir şekilde gözlemlemiş, sıklıkla da İslam dünyasının bir parçasını diğeriyle, Sevilla'nın ırmak manzarasını Dicle ve Nil'le ya da Bağdat'ı Kahire'yle, bir cümlede ikisini birden överek karşılaştırmıştır.²

Selçuklularda da bahçe oluşturulmak için çiçekler ve ağaçlar katı bir düzen içine sokulmamış, çeşitli ekler ve müdahaleler yaparak, bahçeye kendiliğinden gelişmiş görüntüsü kazandırmayı tercih etmişlerdir. Kâtip Çelebi'ye göre, Selçuklu Sultanı Alaeddin, Konya'da tepelerden inip sulanan bahçelerden geçerek kente doğru akan suyu, kentin kenarında bir su deposuna yönlendirmiş, kentin çevresinde yer alan yemişliklerin (meyve bahçeleri) ve bahçelerin oluşmasını sağlamıştır. Bahçelerin bu kadar gündemde oluşu, bir şehrin ne kadar ilerlediğinin de göstergesi sayılmış, önemli bir imar sistemi olarak o dönem birçok Selçuklu şehri bu bahçelerle imar edilmiştir.

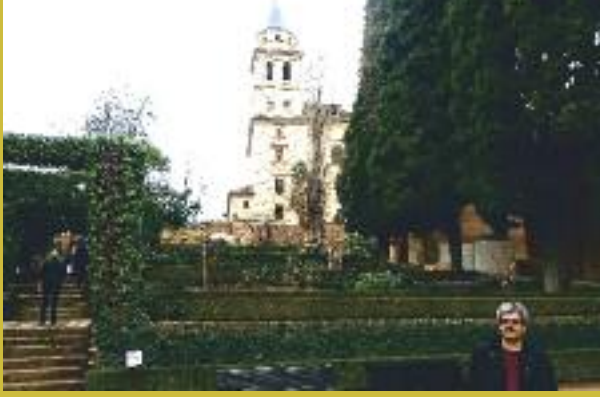
Taç Mahal

Turgut Cansever, İslam geleneğinde bahçeleri, ayetlerde geçen **“altından ırmaklar akan bahçeler”** olduğunu ifade eder. İslamî cennet tasavvurunun unsurları olarak çeşit çeşit meyvelerin ve gölgeli ağaçların bulunduğu, renk renk çiçeklerle sıralıyan suların aktığı bahçeler, hayatın aslî bir unsuru olarak değerlendirilmiştir. İslam döneminde bahçeler estetik yönden

Timbuktu

de gelişmiştir. **Cahar-bağ** denilen bahçe tipinde cennet bahçeleri model alındı. Merkezi bir havuz veya şadırvan etrafında cennetteki dört ırmağa tekabül eden dört akarsuyu bulunan bu bahçe tipi, bütün İslam dünyası bahçeleri için model olmuştur. **Taç-Mahal** büyük bir cahar-bağın içinde yer almaktadır. Endülüs'teki El-hamra sarayında da cahar-bağ tasarımına dayalı bir dizi avlu bahçeleri vardır. Erken İslam bahçeleri, iklim koşullarının da bir sonucu olarak su ve gölge üzerine kurulmuştur. Sıcak iklim şartlarını minimize etmek, ayrıca dinlenme ve tefekkür etmek için sessiz bir yer ihtiyacının da tetiklediği İslami bahçe kültürü, sadece gezinmek için yapılmış değildir. **Tefekkür bahçeleri** olarak da ifade edebileceğimiz Endülüs'teki İslami bahçeler, var olan nebatatın bir anlamda botanik müzesidir. Bu anlamda dünya var olan çiçek ve ağaçları sergilemek için, Halife Abdurrahman sarayın bahçesine dikilmek üzere Hindistan, Suriye ve Anadolu'dan nar ve yasemin, İran'dan sarı gül getirtmişti.

“

Osmanlı bahçeleri hem oryantalist hem de klasik-antik bahçe kültürünün sentezi olarak İslam bahçelerinden farklılık gösterir. Cennet bahçesi şeması bu bahçelerin pek azında kullanılmıştır.

”

10. yüzyılda Kurtuba ve İşbiliye şehirleri eşsiz güzellikte avlu ve bahçelerle donatılmıştı. İslami bahçe şaheserlerinden biri hiç şüphesiz ki Endülüs'teki en eski bahçelerden olan Gırnata'daki Cennetü'l-Arif'tir. Nasırî emirlerinden III. Muhammed döneminde (1302-1309) yaptırılmıştır. Bu bahçe ve saray komplekste, çiçekler, çeşmeler, revaklar ve pavyonlar çerçevelenmiş uzun bir havuz vardır. Bu, kanallı avlulara güzel bir örnektir.

13. yüzyılda Moğolların İran'a yerleşmesiyle bahçecilikte son derece süslü bir yapı dönemi açılmış oldu. Moğol İmparatorluğu ile birlikte imparatorluğun diğer bölgelerine özellikle Hindistan - İran bahçe geleneği intikal etti. Aram Bağ, Moğol imparatoru Babür tarafından Hindistan'da yapılan ilk bahçedir (1526). Babür'ün (ö. 1531) yaptırdığı önemli bahçelerden biri de Lahor- Pakistan'daki Bağ-ı Babür'dür. Safevi Hanedanı dönemi (17.-18. yüzyıl) bahçeleri ise, bir sarayın basit bir uzantısından ziyade estetik ve fonksiyonel bir peyzaj ögesi olarak kabul edildiği görülmektedir.

Timur Bahçeleri Cahar Bag (dört bahçe) olarak adlandırılan dıştan duvarlarla kuşatılmış dikdörtgen bir düzen içerisinde, su kanallarıyla birbirinden ayrılan simetrik kare bölmelerden oluşmuştur. Dört nehrin bölüdüğü yemyeşil çayırardan oluşan bu yapıyla Kûr'ân-ı Kerîm'deki cennet betimlemesinden esinlenmiştir. Suyun, bahçenin her yerine eşit miktarda ulaşmasını sağlamak için oluşturulan bu kanal sistemi, merkezde kesişen iki kanaldan ayrılan yan yollarla, asal bölünmeyi tekrarlayan ve giderek küçülen birimlerden oluşmaktadır.³ Tüm Ortaçağ boyunca Herât'ta bahçeler zevk unsurunun önemli bir parçasını teşkil etmekteydi. Hükümdarlar ve devlet görevlileri başta olmak üzere şehrin ileri gelenleri ya saray ve köşklerini görkemli bahçeler içine inşâ ettirmişler veya müstakil bahçeler yapmışlardır. Gazneli Mes'ûd'un şehzâdeliği döneminde yaptırdığı sarayın bahçesi bu konuda unutulmayacaklar arasındaydı. Sefid ve Zagan köşklerinin bahçeleri de Moğollardan beri meşhurdu. Cihânârâ sarayının bahçesi ise zamanın kaynakları tarafından cennet bahçelerine benzetilmişti. Bütün bunların yanında belki de asıl önemli bahçeler dinlenme amaçlı yapılan müstakil bahçelerdi.

Osmanlı bahçeleri hem oryantalist hem de klasik-antik bahçe kültürünün sentezi olarak İslam bahçelerinden farklılık gösterir. Cennet bahçesi şeması bu bahçelerin pek azında kullanılmıştır. Suyun ve çiçeğin kullanımı Anadolu bahçelerine göre daha gösterişlidir. İstanbul'da saray bahçelerinin yanı sıra konak, köşk, yalı bahçeleri de vardı. Bir başka bahçe türü de çevredeki saray ve kasırların has bahçeleriydi. Bunlar şehir çevresinde havası, suyu, manzarası güzel mesire yerlerinin yakınlarında yer alırdı.⁴ Ruggles, ister şehirdeki mütevazı bir eve ait olsun, ister duvarlarla çevrili ihtişamlı bir saraya, bütün İslami bahçelerin temel ortak noktasının tasarım imkânlarını kısıtlayarak bahçelerin hamilerini ve mimarlarını yaratıcılığa sevk ettiğini ifade ediyor. Örneğin Safevi ve Babürlü hanedanları döneminde çokça kullanılmış basamaklı taraça içeren bahçeler, çevresindeki tepelerle ve göller arasında bağ kurulmuş halde her seviye değişiminde farklı su yollarıyla birbirlerinden ayrılmıştı.

Geçmişte İslam dünyasının farklı coğrafya ve devletlerinde öne çıkan bahçe tipolojisine ait örnekler vardır. İslam bahçe tipolojisi olarak öne çıkan bahçe örneklerinin başında Cahar Bağ gelmektedir.

CAHAR BAĞ: İlkçağ İran uygarlığında görülen standart bahçe planı. Dört parçalı planın her kısmının ortasında birer havuz bulunmaktaydı. Bu şekilde ve özellikle birbirinden farklı uzunluktaki iki aksın kesişmesi ile meydana gelen bahçe planları, daha sonraki devirlerde de İran bahçelerinin standart planları olmuştur.⁵ İslam bahçeleri ve kökeni ya da biçimsel özellikleri İslam mimarisinin aksine, İslam tarihinde birkaç çeşitlenmesi olan tek bir formel bahçe planı vardır. "Cahar Bağ" denen ve merkezinde kesişen eksensel yürüme yolları ve dört nehri tasvir eden suların bulunduğu dört parçalı bahçe ile Safevi ve Babürlü hanedanları döneminde çokça kullanılmış basamaklı taraça içeren versiyonlarıdır.

Cahar Bağ Caddesi, 1598'de Safevi yöneticileri başkentini İsfahan'a taşıdığıında, şehirde batı tarafında Cahar Bağ adı verilen uzun caddeye yakın bir saray mıntikasının bulunduğu yeni bir meydanı da ifade etmekteydi. İki yanında çınar ağaçları ve Bağ-ı Güldeste (Çiçek Bahçesi) ve Bağ-ı Bülbül (Bülbül Bahçesi) gibi romantik isimler taşıyordu. Cahar bağ planı, Babür tarafından başlatılmış ve zevk bahçeleri için kullanılmış bir Timurlu düzenleme kavramıydı.

Avrupa'daki
İslam şehir
medeniyeti

CORDOBA

İslami bahçeler yokluktan ortaya çıkmış değildir. Antik dünya, Bizans, Sasani ve İslam şehirlerinde yaşayan toplumlar, toprakla ilişkisini bahçeler yaparak ifade etmişlerdir. İslam bahçelerinin önemli bir özelliği, eksensel yürüme yollarının merkezde kesiştiği dört parçalı bahçe planıdır. Cahar bağ denen bu geometrik şema, siyasi hakimiyet alanının bir sembolü olan peyzajın düzenlenmesi ve ıslahı için güçlü bir metafor haline gelmişti.

Cennetü'l Arif'in ana bahçesindeki gibi merkezi bir su yolu bulunan, uzun dikdörtgen bir tarh biçiminde idi. Babürlülerin Keşmir'deki Nişat Bağ'da yaptıkları gibi eğimli bir yamaç üzerindeki taraçaların bir ucundan diğerine hizalanan çoklu tarhlar biçiminde de⁶ dört parçalı bir bahçe planına sahip bazı İslam bahçe örnekleri de vardı. 17. Yüzyıl başında Babürlü güney Asya'sında Cahar bağın basit doğrusal geometrisi ve havuz tekneleri, eğriler ve yıldızlardan oluşan teferruatlı desenlerle süslenmiş ve dönüştürülmüştü. **"Cahar Bağ"** terimi, düz anlamıyla dörde ya da dördün katı bir sayıya bölünmüş bir bahçeye işaret etmektedir. 16. Yüzyıl Buhara'sı hakkında ve bir çalışmada, terimin tarihçilerin hayal ettiğinden daha serbest bir şekilde kullanıldığını göstermektedir. **"Bahçe"**, **"Bostan"** ve **"Rabaz"** gibi diğer Farsça isimlerde olduğu gibi, "cahar bağ" terimi de farklı

boyut ve şekillerdeki, farklı işlev ve önemleri olan bahçelere de işaret edebilir. Erken dönemlerde “**Cahar Bağ**” teriminin özellikle dört parçalı bahçeye işaret ettiği kabul edilmektedir. Dört parçalı planlama kavramı İslam'dan önce de mevcuttur. Roma bahçeleri, sıklıkla tek bir doğrusal bir eksen etrafında düzenlemiştir. Su, kuzey uçtaki bir taraçadan dökülür ve her iki tarafında birer çardağın bulunduğu bahçe boyunca uzanan bir kanaldan geçerdi. Bu eksenin orta noktası, bir kamekiye ya da havuzla belirlenmişti. Roma bahçelerinde yanal eksenler, yürüme yollarıyla ya da su kanallarıyla geliştirilmezdi. İslam bahçe tasarımları, yürüme yolu ve su kaynağı formunda merkezi eksenleri bulunan geometrik olarak düzenlenmiş bahçelerin oluşturduğu Roma modelini izlediler. Fakat renkli duvar resimlerini ve yeşil alanların çok sayıda figürlü heykelle

süslenmesini benimsemediler.⁷ İslam bahçelerinde figüratif imgeler için dinsel bir bağlam ve azizlerin resimleri, portre sanatı ve üç boyutlu heykel yerine de daha çok çeşmeler, kafesler, suyun bol bol sergilenmesi ve doğal bitki örtüsünün yaldızlama, pahalı kumaşlar ve değerli taşların uygulanmasıyla elde edilen göz kamaştırıcı bir görünüm elde edilmeye çalışılmıştır. Günümüze kadar ulaşmış en erken İslam bahçeleri, Emeviler döneminde ve Abbasi hâkimiyetinin 7. Yüzyıldan 11. Yüzyılın ortalarına kadar yapılanlardır. Erken dönem İslami formel bahçelerin çoğu, duyulara hitap eden kokularıyla renklerinin ve serinletici meltemlerin maddi dünyanın güzelliğine ve konforlarına katkıda bulunduğu ortamlardı.

Safaviler 1587 yılında Kâşan'da yapılmış Bağ-ı Fin Saray ve bahçesi ile Nasrilerin Granada'ki Cennetü'l-Arifin Sarayı'nda dekoratif kanalları ve havuzlar kadar teferruatlıydı. Egzotik bitkilerden uzun dallı meyve ağaçları ile asmalar, bahçe kafesleri çiçeklerle ve öten kuşlarla şenlenmiş zevk bahçelerinde seyirlik olarak hizmet verirdi.⁸

Medinetü'z-Zehra, İspanyol-Emevi halifesinin emriyle 936 yılında surlarla çevrili başkent Kurtuba'dan yaklaşık 5 km uzağa yapılmıştır. Bir dağın aşağı eteklerini üç taraça halinde saran muazzam bir çift surlu kompleksi. 12. Yüzyılda İslam İspanya'sı ve Fas'ında en az beş tane dört parçalı bahçe yapılmıştır. Kazılarda dört bahçe ortaya çıkarılmıştır. Sevilla Alcazar'daki üç tanesi ya hâlâ görülebilir ya da restore edilmiş durumdadır. Bu bahçelerden biri 12. Yüzyıl dokusuna sahip-

tir: Dört çeyrek daire iki metre derinliğe gömülüdür. Yürümeye yoları boyunca döşenmiş kanallarla dağıtılan suyla sulanmaktadır. Tarhlara (Bahçelerde çiçek dikmeye ayrılmış yer) yasemin ve portakal ağaçları dikilmiş olduğu saptanmıştır. Bahçenin bir ucunda, daha da eski ve gömülü havuzları olan bir 11. Yüzyıl bahçesinin kalıntıları vardır. 19. Yüzyıl saray ve bahçesinde tırmanan asmalar ve çiçek tarhlar, parlak renkli zellic⁹ çinilerdeki büyüleyici, geçmelerle birbirine bağlanmış yıldız tasarımı içinde korunmuştur. Osmanlı İmparatorluğu bahçeleri, buldukları alanın doğal topografik yapısına en duyarlı bahçelerdi ve bu nedenle de zoraki bir şekilde herhangi bir yapay ızgara formunu uygulamamışlardı. Ancak dört parçalı modele bağlı olsun ya da olmasın, İslam dünyasının diğer bölgelerinin hepsinde güçlü bir geometrik düzen hissi hâkimdir.¹⁰

Cordoba - İspanya

İnsanlar bahçeleri bir taraftan mekânsal yapılar olarak seyrederken bir taraftan da işitme ve koku duyularıyla deneyimler. Bir bahçe, damlayan suyun ve kuşların ötüşünün müziğinden mahrum olamaz. İslam bahçeleri, sayısız şiirde de geçtiği gibi, çoğunlukla şarkıları ve ötüşleriyle dinleyenlere zevk veren bülbül ve kumrularla doluydu. İranlı büyük şair Firdevsi, Kızıl Deniz kıyısındaki bir bahçeyi tarif ederken, “Bülbül bütün bahar dallarına konar/Yumuşak nağmeleri yayılır” diye yazmıştı. Bir başka şair Manuçihri, bir bahçede ilkbaharı şöyle tarif ediyordu: “Kumru müezzindir, sesi de ezandır.” Bahçeler çiçeklerin güzel kokularıyla doludur; çiçek açan portakal ağaçlarının kokusu, bir anlığına sesleri ve görüntüyü unutup gözlerini kapayarak derin bir nefes alan insanı sarıp sarmalayan yoğun bir duyusal deneyimdir. Bahçelerdeki ağaç ve bitkilerin büyük kısmı sadece görüntüleri için değil, zevk veren kokuları ve sululu meyvelerinin tadı için ekilip dikilmiştir.

Bahçeler duyulara manzaralar ve perspektifler kadar gözden ırak kuytuluklarla da hitap eder. Düz bir eksen boyunca uzanan bir manzara, yüksekte bakıldığında sağlanan panoramik bir görüntüden tamamıyla farklıdır. Endülüs saray-şehri Medinetü’z-Zehra’da ana kabul salonunun bir yüzü bahçeyi ve bahçelerden aşağı doğru bakıldığında kraliyet sarayının arazisini ve ırmağın verimli vadisi boyunca aşağı doğru bakıldığında kraliyet sarayının arazilerini görececek şekilde konumlandırılmıştır. Mimari plana yapılan vurgu, aynı zamanda devletin bekâsını da ima eder. Bununla beraber, peyzaj durağan bir harç, tuğla ve taş işçiliği değildir. O bitkilere, hayvanlara ve insanlara habitat sağlayan, yaşayan bir varlıktır. Peyzajın kendisi de gün içinde, mevsimsel olarak veya daha uzun zaman dilimleri içinde değişir. Bir andan diğerine manzara, ses ve koku değişir, böylece aynı bahçe çok farklı görünümlere bü-

rünebilir. Babürlü imparatoru Cihangir, Keşmir’i ziyaret ettiğinde bunu deneyimlemişti. Daha önceki ziyaretlerinde karşılaştığı yaz bitki örtüsüne alışmıştı, ama 1620’de bahçeleri ilk defa rengârenk laleler, nergizler, menekşeler, güller ve çiçeklenmiş meyve ağaçlarının göz kamaştırıcı bolluğunun yaşandığı ilkbahar ayında gördü.

Bahçe, geçiciliği nedeniyle nostaljik anılar için de sevilen bir sahne olmuştur. Endülüslü şair İbn Zeydun, amansız bir iç savaştan ve birkaç yıllık ayrılıktan sonra Kurtuba’ya döndüğünde, terk edilmiş halife şehri Medinetü’z-Zehra’nın salonlarında konaklanmış ve burada eski bir aşk hikâyesini hatırlamıştı. Eski zamanların “gümüş renkli sularıyla çiçek bahçelerinin, güzel bakirelerin boyunlarından aşağı doğru sarkan gevşetilmiş yakalar gibi gülümsediği” dört başı mamur peyzajı, şimdiki zamanın yıkım ve üzüntüsüyle karşılaştırmıştı. İsfahan ve Kâşan şehirlerinde iki yanlarında bahçeler uzanan cahar bağ aslında merkezinde eksenel yürüme yollarının bulunduğu dört parçalı bir bahçe düzenlemesinin adıdır ama sonları daha genel anlamda “bahçe” anlamını kazanmıştır.¹¹

Kâşan yakınlarında, 16. Yüzyıla ait Bağ-ı Fin Sarayı’nın kanallarından akan ve bitkileri besleyen akar su halen durmaktadır. Su, hem mimarlık hem de peyzaj açısından değerli kaynaktır.

“

İnsanlar bahçeleri bir taraftan mekânsal yapılar olarak seyrederken bir taraftan da işitme ve koku duyularıyla deneyimler. Bir bahçe, damlayan suyun ve kuşların ötüşünün müziğinden mahrum olamaz.

”

Cennetü'l Arif

Elhamra'daki Cennetü'l-Arif (1302-08) ve Aslanlı Avlu (1370-90) bahçeleri İslam bahçelerine güzel örneklerdir. Cennetü'l Arif, Elhamra'nın karşısındaki bir tepeye Nasri Sultanı III. Muhammed (h.1302-8) tarafından yaptırılmış, İsmail tarafından 1319'da yenilenmiştir. Cennetü'l Arif, fişkiran çeşmeler ve gölgelik sağlayan bitkilerin olduğu bahçeleri karakterize ettiği keyifli bir kaçış yeri olarak hizmet etti. Çok sayıda bahçeden oluşmaktaydı. Bahçe içinde orta noktada ve iki uçta yürüme yoluna yerleştirilmiş mermer teknelerden fişkiran bir su kanalı ile uzunlamasına bölünmüştü.

Granada Cennetü'l-Arifin Sarayı'nda bulunan Patio de la Acequia yaşayan ve hakiki bir İslam bahçesi olarak ünlenen bahçenin Müslümanların cennet algısına güzel bir örnek olarak görülür.

Hasbahçe /Alanya

Selçuklu sultanları burayı 1221'de fethetmiş ve kışlık bir sayfiye yeri olarak kullanılmışlardı. İnşa ettikleri malikâneler bahçelere ve tarıma hasredilmişti. Hamilerini ava elverişli ağaçlıklı tepelerin yakınına yerleştirmişlerdi. Hasbahçe (Sultan Bahçesi) etrafı çevrili 5.1 hektarlık bir alanı kapsamaktaydı.

Bağ-ı Bülbül ve Heşt Bihîşt

Bağ-ı Bülbül (Bülbül Bahçesi), Safevi döneminde İsfahan'daki Cahar Bağ caddesi üzerinde bulunan bahçelerin en büyüğü idi. Geniş eksensel su yolları (7,6 m genişliğinde), bahçenin merkezi ekseninin yaklaşık üçte ikisi boyunca yükseltilmiş bir platform üzerinde

yükselen sekizgen planlı Heşt Bihîşt (Sekiz Cennet) köşkünde birleşir.

Mehtap Bağ (Ayışığı Bahçesi)

Agra'da Taç Mahal'in karşı tarafındaki kıyısındaki bulunan Mehtap Bağ (Ayışığı Bahçesi) 1632-43 yıllarında Şah Cihan tarafından Tac Mahal'in inşaatıyla bağlantılı olarak yaptırılmıştı.

Bağ-ı Nilüfer

Bağ-ı Nilüfer (Lotus Bahçesi), Babürlü İmparatorluğu'nun kurucusu Babür tarafından 1527-30 arasında Dholpur'da inşa edilmiştir. Bahçede yükseltilmiş bir su kemeri (yaklaşık 83 metre yükseklikte) vasıtasıyla su tedarik eden bir basamaklı kuyu ve bir dağıtım havuzu, hamam, küçüklü büyüklü havuzları olan etrafı çevrili bahçeler içeriyordu. Bunların hepsi birbirine kaya yüzeyine oyulmuş ve bir taraçadan diğerine geçerken suyu küçük çadarlar¹² üzerine boşaltan bir su kanalı (18 cm genişliğinde ve 5-8 cm derinlikte) tarafından bağlanıyordu. Bahçe adını, lotusun kapalı tomurcuk halinden çiçeklenmeye ve nihayet taç yaprakları solarak tükenme safhalarından oluşan hayat çizgisi model alınarak oluşturulmuş birbirine bağlı su teknelerinden almıştır. Çiçek safhası en büyük su teknesiydi. Kesişen su kanallarının merkezindeki taş taraçaların en alt katında dururdu. Su, buradan cahar bağ şeklinde daha alçak bir bahçeli seviyeye akardı. Babürlü bahçelerinde görülen çeşme fiskiyeleri yerine, küçük şelaleler ve su tekneleriyle sınırlıydı.

Granada - İspanya

İslam dönemi bahçe tasviri.

Şalemar Bahçeleri

Şalemar Bahçeleri, Babürlü imparatoru Şah Cihan 1641’de Lahor’daki Şalemar Bahçeleri’ni inşa ettirdiğinde hem çok iyi bilinen bir taraçalı bahçe tipini yeniden üretiyor hem de 1630’da önemli eklemeler yaptırdığı Keşmir’deki daha eski Şalemar Bahçeleri’ne özel bir göndermede bulunuyordu. Şalemar Bahçelerinde Orta Asya’dan, Keşmir’den, Pencap’tan, İran’dan ve Delhi Sultanlığından esinlenilmiştir.

Cennet Olarak Bahçe

İslam dünyasında bahçe, cennet olarak düşünülmüştür. Cennet, Müslüman düşüncesinde bir bahçe olarak tasavvur edilir. Kur’an bu konuda oldukça ayrıntılı tasvirler sunar. “Müttakilere vâdolunan cennetin durumu şöyledir: İçinde bozulmayan sudan ırmaklar, tadı değişmeyen süttan ırmaklar, içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır. Orada meyvelerin her çeşidi onlarındır. Rablerinden de bağışlama vardır.” (47:1). Bahçeler ve kaynak sular (44:52), hemen ulaşılp dalından koparılacak mesafede

asılı duran çeşit çeşit taze meyveyi (44:55/55:54), brokar ve ipek giysiler (44:53), halılar (55:54), ve iri kara gözlü hurileri (44:54) tarif eder. Ayrıca akan suların, gölgeli ağaç dallarının arasından geçtiği iki bahçe ve koyu yeşil yaprakları, hurma ve nar gibi meyveleri ve fişkırان iki çeşmesi olan iki bahçe daha tasvir edilir. (55:46-69).

Cennet, dört bahçesi ve dört akarsuyu olan gölgeli bir bahçe olarak tarif edildiği için, bunun Müslüman mimarlara İslami cahar bağın ayrıntılı tasarımını sağladığı düşünülmektedir. Dört parçaya bölme ve basit sulama kanalının bahçe düzenlemesinde belirleyici bir unsura dönüşmesi, İslam’dan daha eski dönemlerde de örnekleri vardır. Kur’an, Aden bahçesinden bahseder: “Biz: Ey Âdem! Sen ve eşin (Havva) beraberce cennete yerleşin; orada kolaylıkla istediğiniz zaman her yerde cennet nimetlerinden yiyin, sadece şu ağaca yaklaşmayın. Eğer bu ağaçtan yerseniz her ikiniz de kendinize kötülük eden zalimlerden olursunuz, dedik. Şeytan, onların ayaklarını kaydırıp hadde tecavüz ettirdi ve içinde buldukları (cennetten) onları çıkardı...” (2:35-36).

İslam’ın ilk dört yüzyılında bahçelerin, Kuran’da anlatıldığı haliyle cenneti taklit edebilmek amacıyla bilinçli olarak dört çeyrek daireli ve dört su kanallı olarak tasarlandığı düşünülmektedir.¹³ Mescid-i Nebevi 705-715 yılları arasında gerçekleştirilen eklenen mozaiklerin yapımında çalışan zanaatkârlardan biri, kendi işi hakkında; “Cennet Ağacı’yla Cennet Sarayları’nın resimlerine göre yaptık,” demiştir. Bu anlamda Şam ve Kubbetü’s-Sahra’daki ağaç ve bitki örtüsü resimlerinin, izleyicinin zihninde bir cennet temsili canlandırıldığı kabul edilmektedir.

Cennet kavramına göndermeler 14. Yüzyıl Endülüs ve Hindistan’ındaki camilerin gelişiminde de görülür. Hindistan’da ağaç ölümden sonra dirilişin sembolü olarak yorumlanmıştır.

Kalküta / Hindistan

Melaga / İspanya

Kuran'ın ve çeşitli hadislerin cenneti bir bahçe olarak tasvir etmesine ve camilerde bulunan mozaik ve sütunlardaki ağaç ve doğa tasvirleri, açıkça cennet bahçesini akla getirme niyetiyle yapılmıştır. Kurtuba surları dışında Hayrû'l-Zeccali, 10. Yüzyıl sonunda ya da 11. yüzyıl başlarında hanedandan olmayan varlıklı bir aileye ait bir zevk bahçesi idi. Bu bahçe “duyuların tatmini” ve “ayıklığın ve sarhoşluğun zevkleri” için kullanılmaktaydı.¹⁴

İslam medeniyetinin bulunduğu bölgedeki peyzaja kökten değişimler getirdiği görülmektedir. İslam medeniyeti bahçe ve peyzaj kültüründe “Cahar Bağ” gibi bir bahçe tipolojine sahiptir. Ayrıca coğrafyanın iklimsel sorunlarını minimize etmek için, suyun becerikli bir biçimde ıslahı ve taşınmasıyla Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın kavruk toprakları tarım ürünleriyle ekonomiyi dönüştürmekle kalmayıp, güçlü bir kültürel ifade biçimi haline de gelen insan yapısı yeşil vahalarla bereketlendi. Hayvanlar ile bitkilerden de yararlanılarak bir peyzaj kültürü geliştirildiği görülmektedir. İslam Bahçe kültüründe, su temel öğelerden biridir. Hem yapay hem de ırmaktan gelen doğal haliyle suyun

Melaga / İspanya

hayat verdiği kabul edilmektedir. Su, bir seyir ve keyif nesnesi olarak kullanılmıştır.

İslami bahçeler ve peyzaj hakkında şiirlerde, seyahatnamelerde, tarım kılavuzlarında ve minyatürlerdeki bahçe tasvirlerinde etkileyici ve öğretici ayrıntılar da yer almaktadır. Bu bilgilerden biri nergis, mersin ağacı ve safranların dikili olduğu bahçelerdeki devekuşları tarafından çekilen su çarklarından bahsedilir.¹⁵

İslami bahçeler, belirli bir İslami ya da Müslüman kültürel kimliğini oluşturan önemli bir dinamiktir. İslam bahçe kültürü hafızanın, mekân üretiminin, insanlığın büyük kozmostaki yerinin, hayal gücünün, akılcılığın, siyasi gücün ve ölümsüzlük arzusunun dışavurumları olarak değerlendirilmiştir.

Geçmişin şehir bahçelerini bilmek ve canlandırmak; insanların hafızalarında solan çiçekleri uyandırmaktır.

“

Geçmişin şehir bahçelerini bilmek ve canlandırmak; insanların hafızlarında solan çiçekleri uyandırmaktır. Zaman tüm süreçler boyunca canlılığını korur. Sadece geçmişin birikimleri; ruhsuz bedenlerde ölüdür.

”

Granada / İspanya

Granada / İspanya

Granada / İspanya

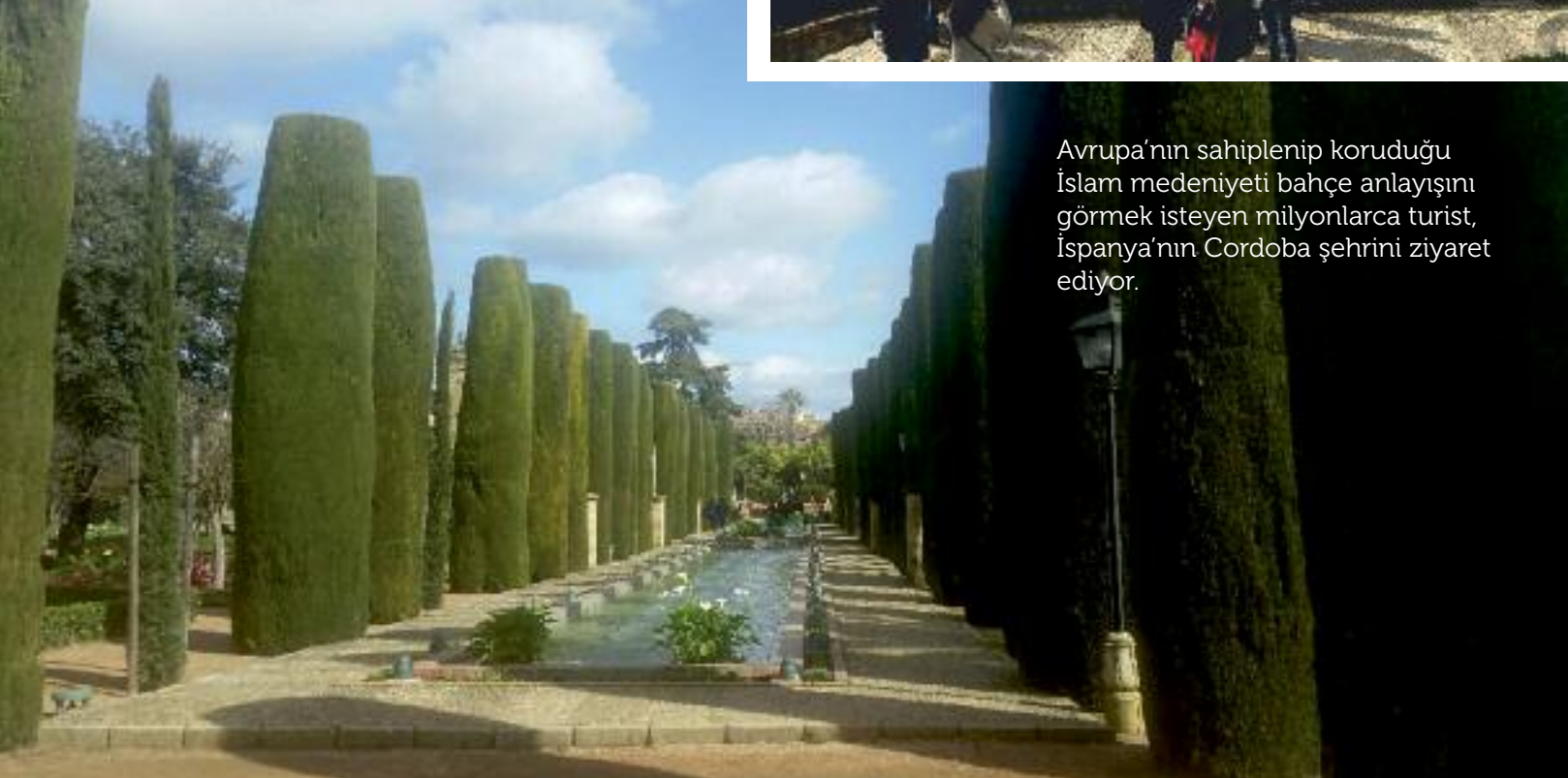

Sevilla / İspanya

Cordoba / İspanya

İslam bahçe pratiğinden batı dünyası da etkilenmiştir. Nitekim İran bahçelerinin yapısı ve planı 15.yüzyılda Ruy Gonzáles de Clavijo ve 17. Yüzyılda Engelbert Kaempfer gibi seyyahlar tarafından Batı'ya götürüldüğünü bilmekteyiz. Fakat İslam dünyasının geçmişte geliştirdiği bahçe pratiklerini modern İslam kentlerinde görmemek, kültürel kopukluğu göstermesi açısından önemlidir.

Avrupa'nın sahiplenip koruduğu İslam medeniyeti bahçe anlayışını görmek isteyen milyonlarca turist, İspanya'nın Cordoba şehrini ziyaret ediyor.

Cordoba / İspanya

Sevilla / İspanya

“

Anlam içermeyen modern bahçeler ve parklar; İslam bahçe tasavvuruna yabancı, Müslüman şehirler ile kadim uygarlıktan habersiz bedenler gibi ruhsuzdurlar.

”

Pekin / Çin

Zaman tüm süreçler boyunca canlılığını korur. Sadece geçmişin birikimleri; ruhsuz bedenlerde ölüdür. Anlam içermeyen modern bahçeler ve parklar; İslam bahçe tasavvuruna yabancı, Müslüman şehirler ile kadim uygarlıktan habersiz bedenler gibi ruhsuzdurlar.

Taksim / İstanbul

DİPNOTLAR

¹ Fairchilh Ruggles, İslami Bahçeler ve Peyzajlar, İstanbul 2017, s. 257; P.A.Khabbazi, E. Erdoğan, "İslam Bahçeleri", Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi. C. 9 S.2 2012

² H. Sarkovicz, Bahçelerin ve Parkların Tarihi (Esra Kayaoğlu) Ankara 2003; Fairchilh Ruggles, s. 2.

³ Fairchilh Ruggles, s.96.

⁴ Yunus Emre, Müslümanların Mutlu Mekân Tasavvuru, <http://www.ri-salehaber.com/muslumanlarin-mutlu-mekân-tasavvuru-117829h.htm>.

⁵ Mustafa Şahin, Timurular Döneminde Herât'ta Sivil Mimari, Social Architecture In Herat At Timurids' Times, Studies Of The Ottoman

Domain / Cilt 6, Sayı 11, Ağustos 2016.

⁶ A. Aslani, İran Bahçeleri ve Bu Bahçelerin İslam Bahçeleri İçindeki Yeri, YLT, A.Ü. Fen Bilimleri Enst. 1984; Fairchilh Ruggles, s.75.

⁷ Fairchilh Ruggles, s. 78-79.

⁸ Fairchilh Ruggles, s. 82-85.

⁹ Orta Asya, İran ve Türkiye'de kullanılan çini mozaik tekniği.

¹⁰ Fairchilh Ruggles, s. 92-93.

¹¹ Fairchilh Ruggles, s. 27-28, 55.

¹² Çadar: Oyma gibi üç boyutlu dokusu olan su kanalı.

¹³ Fairchilh Ruggles, s.163.

¹⁴ Fairchilh Ruggles, s. 163, 172, 195.

¹⁵ Fairchilh Ruggles, s. 33, 54.

Karaköprü Belediyesi'nin vizyonel projeleri arasında yer alan ve Şanlıurfa'nın çehresini değiştiren Yaşam Parkı, 110 bin metrekarelik alana yapılıyor.

Karaköprü'nün kimliğine yeni kazanımlar sağlayan "Yaşam Parkı", insanımızın su ve yeşile olan özlemini bir nebze de olsa giderecek bir çalışmadır.

"Yaşam Parkı", "Karaköprü'ye nitelik verebilecek, bir kültür adacığı olma yolundadır. Karaköprü'nün sosyo-kültürel değişimine öncüllük edebilecek bir projedir. Vizyon olarak ilçemizin geleceğe bakışını yansıtan bir projedir" dedi.

Yaşam Parkı

Şanlıurfa'ya büyük bir yaşam alanı kazandıran bu proje içerisinde; Yüzme havuzu, Futbol, Basketbol, Voleybol, Badmington, Tenis, Golf, Okçuluk, Dart, Dağ Kızağı Sahaları, Koşu, Bisiklet ve Paten Parkurları, At Biniciliği ve Kaykay Pisti, Fitness ve Çocuk Oyun Alanları, Kapalı Spor

Alanı, Bilim Merkezi, Biyolojik Gölet, Şelaleler, Süs Havuzları, Kuru Havuz, Restaurant ve Kafeler, Amfi Tiyatro Alanı, Konser Alanları, Yazlık Sinema Alanı, Piknik Alanları, Seyir Terasları ve Otopark gibi bir çok yaşam alanı yer almaktadır.

2016 Yılında temeli atılan Yaşam Parkı, 2018 yılı içerisinde hizmete sunulacak.

Proje içerisinde;
Yüzme havuzu,
Futbol, basketbol, voleybol,
Badmington, tenis, golf,
Okçuluk, dart,
Dağ kızıağı sahaları,
Koşu, bisiklet ve paten parkurları ,
At biniciliği

Fitness ve çocuk oyun alanları,
Bilim merkezi,
Biyolojik göl, şelaleler,
Süs havuzları, kuru havuz,
Restaurant ve kafeler,
Amfi tiyatro alanı, konser alanları,
Yazlık sinema alanı,
Piknik alanları,
Seyir terasları ve otopark gibi birçok yaşam alanı bulunuyor”

Yaşam Parkı

